

UMMÆLI

Eg síggi teg betur í myrkri

EG SÍGGI TEG BETUR- Í MYRKRI-
EG KREVI IKKI LJÓS-
TOKKIN TIL TÍN-VERI EIN STREND-
SKÆRARI ENN FJÓLA-

Guðrún Gaard

Þittulin á nýggju skaldsöguni eftir Carl Johan Jensen er eitt sitat úr yrking eftir Emily Dickenson. Sitatið er tvörsögn, sum fylgir lesaranum inntil skaldsögan er lísín, og tvörsögnin hefur fingið meining. Vit síggja ikki betur í myrkri, tá vit hugsa, sum vit plaga, og í einum av teimum átta “innskotunum”, sum eru í skaldsöguni, spyr frásögufólkið:

Ög hvat sá Emily so?
Hon sá tað, tíðin daldi á sínun
skuggapalli, drivin av ljóði og øði.
Sá betur, tí longri hon dróg seg inn í
myrkrið, í einsemi. Sá seg sjálva sum
tilbrigði við umberilígum vilja, sum eina
hugmynd í veranum av mansbarni og
kvinnu í hvítum kjóla (men hon gekk
altíð hvítklædd, Emily) sjónskari og
sjónskari í myrkrinum, sum, hefur tú
dirvið til at lata tað, sker burtur tað
óneyðuga, alt tað, ið ljós málsins fjalar,
men flest treytalest líta á, av tí at
hjarðtað biar kviðandi fyr, at ljósins
birtingar bert eru skal, skal uttan um
einki (smbr. Per Gúnt fimta part, fimtu
mynd).

Orðini í skaldsöguni siga eina sögu, men spurningurin er, um lesarin kann síggja tað ósögdu søguna, sum er í myrkrinum. Sögan er ein ítøkilig søga “í ljósinum”, um ein mann í einum ávísunum søguligum samanhangi, sum hefur foreldur, sum gongur í skúla, og sum í eini ávísari tíð, ávirkaður av tíðini í lestrarorindum úti í heimi, setir sær fyr í menna Ísland til tjúgundi öld og sjálvbjargni.

Men tá ið vit flysa tað burtur, tað “ið ljós málsins fjalar” síggja vit inn í eina sögu, sum ikki bert er henda sögan, men alsögan um menniskjað, søguleyst og viðförlislegt, og vit síggja tað, sum er grundfyrirteyting – at menniskjað er einsamalt, leitandi sær rúm í hugmyndini av veran, av felagsskapi og tokka.

BENADIKT EINARSSON/ PEER GYNT/ PETUR GAUTUR/

Íbirtingin til hövuðspersónin í skaldsöguni er íslenska skaldið Einar Benediktsson (1864-1940), sum, umframt tað, at hann var skald, eisini var ein maður, sum hevði stórar og tjóðskaparliga grundaðar vísiðir um, hvat hann kundi gera til tess at íbirta moderna vinnulív í Íslandi. Vinnulívsætlanir hansara fingi ikki hepna lagnu, tað kollsígldi alt, men stórt var ætlað.

Einar Benediktsson umsetti skaldskap úr øðrum málum til íslenskt, og eitt, sum í sambandi við skaldsögu Carl Johans hefur týðning at taka fram, er ,at hann umsetti Peer Gynt, kenda leikin eftir Henrik Ibsen, úr norskum, Petur Gautur á íslenskum.

Í skaldsöguni eitur hövuðspersónurin Benedikt Einarsson, og skaldsögan byrjar hin 25 august 1939 í salongini umborð á m/s Lyru á veg norðureftir úr Bergen. Bygnaðurin er ikki í tíðarrøð, men er fragmentariskur, leypandi aftur og fram millum ymisku tíðarskeiðini, viðhvørt í veruligum tíðarlopum, viðhvørt í dreymakendum lýsingum. Men út frá lötunum í salongini og á dekkinum umborð á Lyru gongur alt í skaldsöguni, hon vendir og snarar sær allar vegir út frá teimum.

Eins og menningarskaldsögan ger, leggur henda skaldsögan dent á at lýsa tað upphavliga, og í fyrsta parti verða Einar Thorsteinsson, Einar á Heðinshædd, faðirin, og frú Ása, móðirin, og lív og samlív teirra lýst. Einar er sýslumaður og altingsmaður og verður lýstur sum ein maður við víðsýni og modernaðum ætlanum, men eisini stýrdur av sjálvsøkni og dökkum girndum. Ása, mamman, verður lýst sum viljasterk, sjálvráðin og havandi serliga ávirkan og vald á teimum, sum hon á ymsan hátt varðar av.

Benedikt, íbirtur bæði av tjóðskaparanda og tí moderniteti, sum stendst av ídnaðarkollveltingini, hefur stórar ætlanir um at byggja havnir, fossaverk og verksmiðjur til tess at vekja Ísland til sjálvbjargni og samtíðarmedvit. Við hesum ætlanum fer hann út í Europa at finna áhuga og figging. Hann er millum annað í London, París og Berlin og í frásøgnini um hansara lív útisetáðirini eru nógvar søgur, summar dökkar og øgiligar, aðrar meira skemtiligar og speiskligar, allar fantastiskar, og sagðar við veldigum sansi fyr í detalju og drama, eins og fyr í poetiska, tí bersøgna og tí groteska.

Benedikt, hövuðspersónurin í skaldsöguni hefur, eins og fyrmyndin Einar Benediktsson, umsett Peer Gynt, og leikurin er sum ein leitur í skaldsöguni. Benedikt og Peer eru á mangan hátt líkir persónar og javnfjarar lagnur. Benedikt stendur, eins og Peer, í andglettinum millum tvey stór og avgerandi rák í tíðini, ta fjarandi romantikkina og tað nýggja - modernitetin og tað industrialiseraða samfelagið. Tað rákið, sum drivur á viljan, er romantikkinn, men tann heimurin, sum møtir teimum á ferðini, byggir á heilt aðrar fyrirteyting. Leitan teirra hefur ikki eitt vælgreinað endamál, men er í veruleikanum ein leitan inn í teir sjálvar ella inn í sjálvið.

Skulu vit taka tankagongdina við inn í okkara egnu tíð, ja so eitur tað allarhelst sjálvrealisering, ella at fremmandgjörði einstaklingurin roynir íggjøgnum ymsar atgerðir at definera sítt “eg”.

Tað er sjálvandi heldur ikki tikið úr bláari luft, at mamma Benedikt eitur Ása eins og mamma Peer, og genta/ kona hansara eitur Sólveig, eins og hon hjá Peer. Ása í skaldsöguni er ein viljasterk og máttmikil kvinna eins og hon í leikinum, og Sólveig er, tó at hon fylgir Benedikti úti í heimi ein part av ferðini, í somu longu bíðistøðuni, sum hon í leikinum. Rot stendst av, og

tá vit at enda hitta aftur Sólveig liggur hon líkskorin og uppetin á einum sektiðnsborði. Mangt annað kann berast saman, sum vit ikki skulu gera her, men vert er aftur at undirstrika, at hetta undirlagið í skaldsögu Carl Johans kortini er ein strongur í eini heilt aðrari sögu enn leikurin Peer Gynt er.

SCHOPENHAUER – VILJI OG VERAN

Afturvendandi verður í skaldsöguni sipað til Schopenhauer og speki hansara um vilja og veran.

“Eg er ein annar”, skrivur Benedikt í uppritsbókina. Tað at síggja “eg” leyst av “annar”, at síggja “eg” og viljan sum eitt og málið fyr í viljanum ella objektið sum leyst av viljanum ella sum “annað”, er eitt grunðsjónarmið hjá Schopenhauer og býr undir teirri eirindaleysu og endaleysu tráanini eftir samlag við hetta “annar” ella sjálvið, sum jagstrar Benedikt frá einum átaki til tað næsta og tað næsta. Nektanin finst ikki í tí, at eitt mál er rokkið, tráanin er altíð eftir tí næsta og aftur tí næsta. Líðingini, ið sambært Schopenhauer altíð fylgir viljanum, slepst ikki undan.

“Hvat kann messingið gera við at tað vaknar sum lúðurhorn” (úr Cette lettre de Rimbaud. Charleville 15 mai 1871)

Hetta sitatið frá Rimbaud setur fram spurningin um tilvitskustøðið hjá viljanum. Hvussu tilvitað og endamálsmedvitin er strembanin hjá viljanum? Er strembanin tilvitað kemur eisini spurningurin um skyld og ábyrgd inn í myndina. Tá kann messingið sanniliga gera við, at tað vaknar sum lúðurhorn. Strembanin hjá Benedikti fløkir hann uppi atgerðir og ráðagerðir, har spurningurin um skyld og ábyrgd ikki kann burturvísast.

Er strembanin idealistisk og kanska